

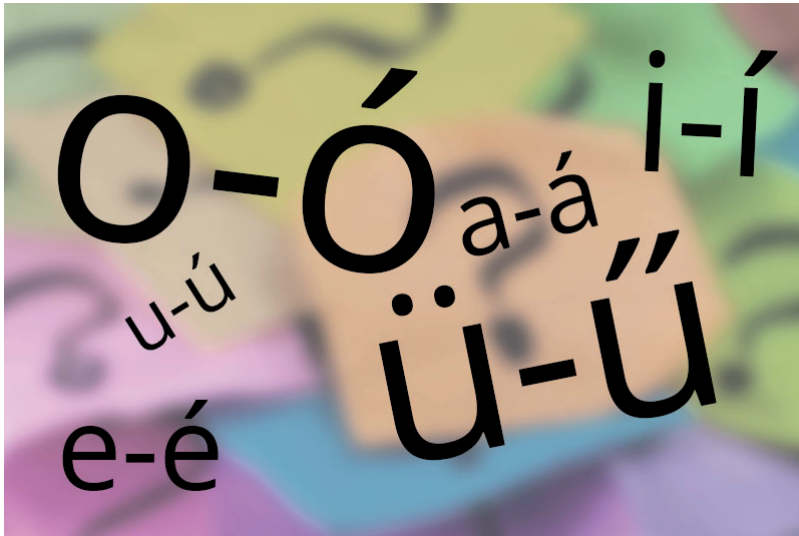
ELTE Tanító- és Óvóképző Kar

A beszédhangok képzése

A magánhangzók képzése.

A magánhangzótörvények.

Magyar nyelv műveltségi terület
5. osztály

Tartalomjegyzék

TEMATIKUS TERV	3
A tanulócsoporthat jellemzése	3
A korosztály pedagógiai – pszichológiai jellemzőinek tanulságai az anyanyelvi ismeretek elsajátítása, az anyanyelvi képességek fejlesztése és a témafeldolgozás szempontjából	3
A taneszköz bemutatása a választás indoklásával	3
A téma elhelyezkedése az anyanyelvi nevelés folyamatában	4
Célok	5
Követelmények	6
Irodalom	6
A TÉMAFELDOLGOZÁS FOLYAMATA	7
A téma előkészítése, az előismeretek felidézése ismeretbővítéssel (2 óra)	7
Megjegyzések	19

TEMATIKUS TERV

Tantárgy: Magyar nyelv és irodalom

Osztály: 5.

Téma: A beszédhangok képzése. A magánhangzók képzése. A magánhangzótörvények.

Időtartam: 5-6 óra

Taneshköz: Antalné Szabó Ágnes — Raácz Judit: Magyar nyelv és kommunikáció. Tankönyv az 5. osztály számára (5. átdolgozott kiadás). Nemzeti Tankönyvkiadó, 2001.

Antalné Szabó Ágnes — Raácz Judit: Magyar nyelv és kommunikáció: Munkafüzet az 5. osztály számára (5. átdolgozott kiadás). Nemzeti Tankönyvkiadó, 2001.

A tanulócsoporthat jellemzése

A tématerv az ELTE TÓFK Gyakorló Általános Iskola 5. a osztálya számára készült a 2002/2003. tanévben. A tanév eleji tájékoztató szintfelmérések alapján megállapítható, hogy az osztály többsége az életkorának megfelelő színvonalú anyanyelvi ismeretekkel, nyelvhasználati képességekkel rendelkezik; és birtokában van a témafeldolgozás megkezdéséhez szükséges alsó tagozatos előismereteknek. Az ismeretek, jártasságok, készségek és képességek szintje természetesen különböző, ami differenciált tananyag-elsajátítás tervezését teszi kívánatossá.

A korosztály pedagógiai – pszichológiai jellemzőinek tanulságai az anyanyelvi ismeretek elsajátítása, az anyanyelvi képességek fejlesztése és a témafeldolgozás szempontjából

A konstruktív pedagógia tanulságait és a korosztály fejlődéslélektani sajátosságait figyelembe véve a nyelvi kompetenciára építő és a tanulók nyelvi tapasztalatából kiinduló; problémafelvető, alternatív gondolkodásra ösztönző eljárásokat; a gyermeki öntevékenységet, aktivitást, interaktív ismeretszerzést segítő tanulási formákat érdemes előnyben részesíteni a hangtani ismeretek elsajátításának folyamatában (is).

A tíz-tizenkét évesek még nincsenek birtokában az elvont gondolkodás képességének, tudásuk gyakorlati jellegű. Cél és feladat az életkori sajátosságoknak megfelelően mind jobban fogalmivá tenni e gyakorlati tudást; amely folyamatban az induktív menetű ismeretnyújtás; a heurisztikus és kreatív jellegű ismeretszerzés a kívánatos és hatékony. A fogalomalkotás eljárása a tapasztaláson alapuló fogalomépítés.

A taneshköz bemutatása a választás indoklásával

A témafeldolgozáshoz választott taneshközők a *Magyar nyelv és kommunikáció* program taneshközcsaládjába tartoznak, a Nemzeti Tankönyvkiadó műhelyéből kerültek ki; szerepelnek az Oktatási Minisztérium hivatalos tankönyvlistáján. Az 5. kiadás megfelel a kerettantervi előírásoknak. A program alsó tagozatos előzménye az *Anyanyelvünk világa* című taneshközcsalád Bacsó Mónika és Vas Zoltánné tollából

(Nemzeti Tankönyvkiadó); alkotó szerkesztője Antalné Szabó Ágnes. Bármilyen klasszikus grammatikai alapokra épülő program folytatása lehet a *Magyar nyelv és kommunikáció*.

A taneszközök tartalmazzák a korosztályosan megjeleníthető új tudományos ismereteket, korszerű nyelv- és tantárgy-pedagógiai szemlélet jegyében készültek: nyelvhasználat-központúság, modern szövegszemlélet jellemzi őket, megvalósítják az integrált anyanyelvi nevelés eszményét. A szerzők felhasználják a szövegnyelvészetben kialakult kreatív-produktív szövegfeldolgozó eljárások gyakorlatait, technikáit a nyelvi produktumok megközelítése során. A helyesírás-tanítást grammatikai alapokra helyezik; a 8. évfolyamig a grammatikai anyaggal párhuzamosan, azaz mozaikszemlélettel tanítják. Fontosnak tekintik a nyelvhelyesség tanítását; a nyelv hangzó mivoltát, és e hangzás helyességét a helyesejtés módszeres és rendszeres tanításával alapozzák. Az ismeretszerzésben a korosztály számára leghatékonyabb és az anyanyelvi nevelésben legeredményesebb induktív, heurisztikus, kreatív eljárásokat részesítik előnyben.

A szerzők fontosnak tartják a megújuló klasszikus grammatika alapjaira épülő szilárd nyelvtani ismeretek tanítását. Céljuk a sikeres kommunikáció elsajátíttatása, s ebben a törekvésükben egyenlő hangsúlyt kap az írásos és szóbeli kommunikáció eredményes megvalósítása.

A téma elhelyezkedése az anyanyelvi nevelés folyamatában

A hangtani fejezet feldolgozását a nyelvről és kommunikációról szóló egész elvű ismeretek nyújtása előzi meg, melynek során a tanulók megismerik a nyelv, beszéd és kommunikáció mibenlétét, egymáshoz való viszonyát; a kommunikációs tényezőket és beszédbeli szerepüket; gyakorolják a verbális és nonverbális kommunikáció adekvát megvalósítását; foglalkoznak az írott nyelv és az élőszó azonosságával és eltéréseivel; majd néhány műfajban gyakorolják az írott és szóbeli szövegváltozat megalkotását.

A feldolgozásra választott téma *A hangok világa* fejezet része; mely fejezettel kezdődik a leíró nyelvtani ismeretek megszilárdítása, rendszerezése az ötödik osztályban. A hangtannak csak kis szeletét öleli föl: a beszédhangok, a magánhangzók képzését és csoportosítását, valamint a magánhangzótörvényének tanítását; természetesen a helyesejtési, helyesírási vonatkozásokkal összekapcsolva; vizsgálva a hangok szerepét a hangzó beszédben és a (szépirodalmi) szövegek jelentésének megteremtésében.

A témafeldolgozás során szerzett hangtani ismeretek szükségesek a későbbi nyelvtani tanulmányokhoz (pld. a hangrendi párhuzam szerepe a közelre és távolra mutató névmásokban); a magánhangzókról tanultak alapját képezik a helyes beszédnek és a helyesírásnak, az adekvát írott és beszélt nyelvi kommunikációs tevékenységnek; a minél teljesebb szövegértésnek, versértésnek.

A téma helyesírási vonatkozásainak részletesebb kifejtése és a helyesírási tevékenység további automatizálása a helyesírási alapelvek köré rendezett helyesírási fejezet feldolgozása során zajlik majd a tanév második felében.

Előismeretek: téma feldolgozásakor az alábbi alsós előzményekre építhetünk: a(z első és) második osztályban elsajátított elemi hangtani ismeretek (a magánhangzó és

mássalhangzó fogalma; a hangok időtartama és jelölésük); a helyesejtés, valamint a helyes hangjelölés megalapozása az “ahogy mondjuk, úgy írjuk” és a “másképp írjuk, másképp ejtjük” elvek köré rendezett helyesírási alapismeretek nyújtásával; valamint a szóelemekről szerzett elemi ismeretek (szótő és toldalék; toldalékfajták).

Új ismeretek, új fogalmak: hangjel, hangforrás, hanghullám, hangadás és hangérzékelés, hallószerv, a hangok közös sajátosságai; a beszélőszervek és működésük, a beszédhangok jelentés-megkülönböztető szerepe; magas és mély, ajakkerekítéses és ajakréses, alsó, felső és középső nyelvállású magánhangzók; magánhangzótörvények, hangrend, illeszkedés; egy alakú és több alakú toldalék; zöngé, zöngés és zöngétlen mássalhangzó; hangszín, (közép)zárt, (igen) nyílt magánhangzók; zárt beszéd és nyílt beszéd, hangszimbólika.

Célok

- A gondolkodási, együttműködési, tanulási valamint az önkorrekciós képességek továbbfejlesztése a beszédhangok, a magánhangzók helyes képzésének és jelölésének megismerése során.
- A tudatos és színvonalas nyelvhasználat, a kulturált nyelvi magatartás elősegítése a helyesejtési, helyesírási, nyelvhelyességi normák hangtani alapjainak megvilágításával.
- A leíró nyelvtani ismeretek megszilárdítása és bővítése a magánhangzók körében.
- A helyesejtés gyakorlása különféle kommunikációs helyzetekben az adekvát kommunikáció elsajátíttatására.
- A beszédhangok és a magánhangzók szerepének megismerése a nyelvi rendszerben.
- A magánhangzók rendszerének bemutatása.
- A magánhangzótörvények megismerése a helyesírási és nyelvhasználati képességek tudatosítása és automatizálása érdekében.
- A beszédhangok képzésének, a magánhangzók jellemző jegyeinek megismerése.
- A helyes hangképzés és a magánhangzók képzési sajátosságainak megfigyeltetése; a beszélőszervek működésének feltárása.
- A beszédhangok, a magánhangzók csoportosítási szempontjainak megismerése.
- A magánhangzók helyes képzésének és a helyes beszédlégzésnek az elsajátítása a kiejtés szabályait figyelembevevő és a közléshelyzethez alkalmazkodó beszéd képességének kialakítása érdekében.
- A nyelv változó és változatokban gazdag voltának megfigyeltetése hangtörténeti és tájnyelvi hangtani jelenségek bemutatásával.
- A nyelvi értékek tiszteltetére, őrzésére nevelés a magyar nyelv szinkron és diakron magánhangzó állományából vett példák megfigyeltetésével.
- Az idegen nyelv tanulásának alapozása és segítése a szinkron és diakron magánhangzórendszer minél teljesebb tanulmányozásával.
- A nyelvek másságának ismeretére, tiszteltetére nevelés az idegen nyelvi hangtani párhuzamok bemutatásával.

- Az egyéni közlésmód fejlődésének segítése hangtani ismeretekre alapozott kommunikációs gyakorlatokkal.
- A nyelv zeneiségének felfedeztetése, a hangok jelentésteremtő szerepének megfigyeltetése.
- Ritmusjelenségek megfigyeltetése mindennapi és művészi szövegekben.
- A szóbeli és az írásbeli szövegalkotó képesség továbbfejlesztése a feladatmegoldó tevékenység során.

Követelmények

- Legyen tisztában a helyes beszéd ismérveivel.
- Ejtse tisztán a magyar nyelv hangjait.
- Ismerje a magánhangzók jellemzésének legfontosabb szempontjait.
- Legyen képes egy-egy magánhangzó tapasztalati úton történő jellemzésére.
- Értse és alkalmazza helyesen az alábbi nyelvtani fogalmakat: beszédhang, magánhangzó, mássalhangzó; magas és mély magánhangzó; ajakkerekítés és ajakrés; hangrend és illeszkedés.
- Ismerje a hangrend és az illeszkedés törvényét, és alkalmazza helyesen a szövegalkotás folyamatában.
- Jelölje helyesen a magánhangzók időtartamát.
- Legyen képes a zeneiség eszközeinek elemi feltárására a szövegekben.

Irodalom

- Adamikné J. Anna – Hangay Zoltán: *Nyelvi elemzések kézikönyve*. Mozaik, 1995.
- Adamikné J. Anna (szerk.): *A magyar nyelv könyve*. Trezor, 1991.
- Adamikné J. Anna: *Anyanyelvi nevelés az ábécétől az érettségig*. Trezor, 2001.
- Antalné Szabó Ágnes – Raátz Judit: *Magyar nyelv és kommunikáció. Tanári kézikönyv*. Nemzeti Tankönyvkiadó, 2001.
- Antalné Szabó Ágnes: *Anyanyelvi tantárgy-pedagógiai gyakorlatok és vázlatok*. Nemzeti Tankönyvkiadó (megjelenés alatt).
- Balázs Géza: *Magyar nyelvkultúra az ezredfordulón*. Bp., 1998.
- Deme László – Grétsy László – Wacha Imre: *Nyelvi illemtan*. Szemimpex Kiadó, 1998.
- Dobóné Berencsi Margit – Zimányi Árpád: *Anyanyelvi tantárgy-pedagógiánk vázlata*. Eger, 2000.
- Fekete Péter – Raisz Rózsa (szerk.): *Az anyanyelv értékrendje és az iskola*. Bp., 1990.
- Fercsik Erzsébet – Raátz Judit: *Kommunikáció szóban és írásban*. Korona Nova, 1996.
- Hernádi Sándor: *Beszédművelés*. Osiris, 1996.
- Hoffmann Ottó: *Anyanyelvi nevelés az általános iskola felső tagozatában*. Tankönyvkiadó, 1978.
- Kiss Katalin – Keifer Ferenc – Siptár Péter: *Új magyar nyelvtan*. Osiris, 1999.
- Kugler Nóra – Tolcsvai Nagy Gábor: *Magyar nyelv. Tanári kézikönyv a Korona Kiadó 10–11 évesek számára készült tankönyvéhez*. Bp., 1999.
- Mészáros András: *E-zó kiejtési szótár*. Bicske, 1998.
- Montágh Imre: *Nyelvművesség*. Múzsák, 1990.

Raisz Rózsa (szerk.): *Anyanyelv és iskola az ezredfordulón*. Bp. 1996.
 Szathmári István: *Stílusról, stilisztikáról napjainkban*. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994.
 Szende Aladár (szerk.): *Anyanyelvi nevelés – embernevelés*. Bp., 1998.
 Uray Judit: *Hibákból tanulni*. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998.

A TÉMAFELDOLGOZÁS FOLYAMATA

A téma előkészítése, az előismeretek felidézése ismeretbővítéssel (2 óra)

Hangok és hangforrások

1. Asszociációs gyakorlat a *hang* szóra. Önálló írás három percben.
 - Az asszociációs sorozatok egyéni jellegének megfigyeltetése; (ön)értelmezési kísérletek.
(frontális beszélgetés)
2. a) Játékos hangfelismerési gyakorlatok: hangok, hangforrások azonosítása magnó-bejátszás alapján. (páros munka)
2. b) Játékos hangadási gyakorlat: hangok utánzása a hangforrás és a hang kitalálásával, megnevezésével; a hangutánzás sikerességének értékelésével. A munkaforma megbeszélés és választás kérdése (egyéni, páros, kiscsoportos) a hangutánzásra vállalkozók körében.
3. Hangarchívum összeállítása páros munkában.
 - a) A hangok és hangforrások minél teljesebb körű összegyűjtése emlékezetből.
 - b) A gyűjtemény kiegészítése és csoportosítása – lehetséges rendező elvek keresésével.
 - c) A hangállomány értékelése. Kellemes és kellemetlen hangok. Értékskálák kialakítása az értékpreferenciák személyes jellegének felismertetésével (a páros munkát frontális beszélgetés követi). Az értékskála megjelenítése csomagolópapíron, táblán is jól szemléltethető méretben.
4. **Ismeretbővítés.** A hangok közös sajátosságai: keletkezés, terjedés, észlelés.
 - a) Ábraelemzés (TK. 35. o.) differenciált munkában [önállóan dolgozó párok és tanári segítséggel dolgozó kiscsoportok(ok)]; az alábbi fogalmak magyarázatával, értelmezésével: *hang, hangjel, hangforrás, hanghullám, hangadás, hangérzékelés, hangzósság, hallószerv*.
 - b) Rögzítés füzetben és táblán (frontális)

HANGFORRÁS

HALLÓSZERV (FÜL)

HANG(JEL)

~~~~~ hanghullám ~~~~~ HANGÉRZÉKELÉS

közvetítő közeg

Feladatok

1. Az önálló tankönyvből tanulás elsajátíttatása a tankönyvi olvasmány (35. o.) hangos és némaértőolvasásával; alényegreirányulókérdések megfogalmazásával; a Kodály-móttó értelmezésére tett kísérlettel (a nyelvek hangzásvilágának sajátossága, egyedisége). (egyéni vagy páros)

2. Szógyűjtés a *hang* szóval, a szófaj meghatározásával. (mf. 65/1.)
(páros munka)

3. *A hangok szerepe életünkben / életemben* – néhány mondatos írásbeli szövegalkotás a szövegbemutatásra való felkészüléssel (a szöveghangosításnak az önellenőrzésben játszott szerepének megfigyeltetésével).
(egyéni munka)

A beszéd hangjai

1. Hangos világban élünk

a) A hangok szerepe életben / életünkben – frontális beszélgetés az egyéni szövegalkotási és szövegbemutatói gyakorlat értékelésével; a hangosításnak a szöveghelyesség ellenőrzésében játszott szerepéről szerzett tapasztalatok meghallgatásával.

b) A szógyűjtések és szófaji besorolásuk (frontális) értékelése.

c) A tankönyvből tanulás eredményességének megfigyelése a tankönyvi olvasmányhoz szerkesztett kérdések és válaszok alapján. A jó kérdések és válaszok kiemelése. A jó kérdések rögzítése füzetben; a válaszok tankönyvi aláhúzása (a hangok keletkezése, terjedése és észlelése; szerepük általában és az emberi kommunikációban; a hangforrások csoportosítása).

d) Kodály-móttó értelmezésére tett kísérletek meghallgatása, továbbgondolása. Egyéni elgondolásokból kiinduló frontális beszélgetés a szóképek kiemelésével, kibontásával, értelmezésével.

2. Történetalkotás hangokból – szóbeli szövegalkotási gyakorlat három-négy, magnóról bejátszott hangeffektus alapján a hangeffektusok beszéddé alakulásának megfigyeltetésével. (Választható egyéni vagy páros munkaforma.)

3. A beszédhang fogalma, fajtái (magán- és mássalhangzó); szerepe, helye a nyelvi rendszerben (Az alsós előismeretek és a megelőző ötödik osztályos fejezetek, valamint az órai előzmények alapján.)

a) Szókártyán megjelenített fogalmak (szöveg, mondat, szó, szó szerkezet, szóelem, (beszéd)hang, betű) értelmezése és rendezése az egymáshoz való viszonyuk alapján – előzetes felkészülés után (differenciált feladatmegoldás egyéni, páros ill. kiscsoportos munkaformában a képességek függvényében).

b) A rendezés táblai megjelenítése indoklattal. Rögzítés füzetben.

4. **Ismeretbővítés.** A beszédhangok jelentés-megkülönböztető szerepe. Fogalomkialakítás problémafelvetéssel: van-e a hangoknak jelentése?

Problémaelemzés az ö, ő; ö...ö...ö...; ő; Ó! sorozat hangoztatásával, kommunikációs funkciójának megállapításával; hang?, szó?, mondat? vagy szöveg voltának megállapításával; illetve szósorok vizsgálatával (pld.: kéz, kész, kép, kél, kel, kell stb.). A jelentés-megkülönböztető felfedeztetése, értelmezése.

Feladatok

1.
  - a) A beszéd hangjai c. tankönyvi olvasmány (36. o.) hangos és néma értő olvasása a kulcsszavak kiemelésével. (egyéni munka)
  - b) A (beszéd)hangokról kapott eddigi információk osztályozása új, ismerem, másképp tudtam, utánanézek csoportokba sorolásával (+; ; ?; !) jelölések alkalmazásával.
2. A magyar ábécé felidézése, a beszédhangok csoportosítása (magán- és mássalhangzók) a mf. 13/29. és 14/30. megoldásával. (egyéni vagy páros)
3. Betű-és szókétyakészítés rajzlapból: magánhangzó = pirossal írott szókétya; mássalhangzó = (kékkel írott szókétya); valamint a magán- és mássalhangzók betűkétyái (egyelőre grafittal).
4. Egyetlen beszédhangban különböző szósorok/ szópárok gyűjtése önállóan vagy páros munkában mondatba foglalással.
5. További készségfejlesztő feladatok a differenciálás, individualizáció biztosítására:
  - a) Asszociációs feladat: 39 – 40 – 44 = ? – a számok feloldása a hangok, betűk (ábécé) világában. (A magyar beszédhangok száma, a szűkebb és a teljes magyar ábécé felidézése.)
  - b) A szűkebb magyar ábécé (40) felidézése Folytasd a sort! – játékkal; az ábécé táblai megjelenítése a tanulók által készített betűkétyákkal; csoportosítása a beszédhangok fajtái szerint (magánhangzók / mássalhangzók).
  - c) Felismerési feladat Az első emberek c. finnugor népmese olvasásával. (Mf.14/31.)
  - d) Játék a betűkkel – szóalkotási feladat hangokból / betűkből a hang, betű fogalmának tisztázásával, a beszédhangnak a kommunikációban betöltött szerepének felidézésével.
  - e) Ki mit tud kérdések és válaszok összeállítása a (beszéd)hangokról eddig tanultak körében.

Új ismeretek nyújtása és készségfejlesztés (4–5 órában)

A beszédhangok születése

- I.
  1. Ki mit tudott...az információk osztályozásának összevetése kiscsoportban, majd frontálisan.
  2. A tankönyvi olvasmány kulcsszavainak elemző- értékelő megbeszélése. (frontális)
  3. Ki mit tud...kérdés-felelet játék a (beszéd)hangokról.

II. Ismeretbővítés

1. A helyes beszédlégzés – az alsós előzmények felidézése differenciált munkában.
  - a) Tapasztalati úton, hangadással egybekötött légzőgyakorlattal (frontális osztálymunka)
  - b) Egyéni, önálló és páros feladatok megoldása előzetes felkészülés alapján a Mi kell a jó hangadáshoz? c. tankönyvi olvasmány (46. o.), valamint a Milyen a helyes beszédlégzés? c. munkafüzeti olvasmány (77/3.) néma értő olvasásával. Az információinak önálló és páros munkában történő kiemelése válogató olvasással; az alábbi fogalmak verbális és bemutatással történő magyarázata: beszédlégzés, élettani légzés, hasi és mellkasi légzés, váll-légzés, rekeszlégzés.
  - c) A tapasztalatok [a+b] elemző-összegző értékelése.

2. A beszédhangok keletkezése a Hogyan képezzük a hangokat? c. tankönyvi olvasmány feldolgozása alapján a tankönyvből tanulás képességének továbbfejlesztésével.
  - a) A beszélőszervek és működésük – frontális ábraelemzés (tk. 36. o. és szemléltető fólia) a tapasztalatok, ismeretek működtetésével. Fogalmak: beszélőszerv(ek): tüdő, légcső, orrüreg, szájüreg, garatüreg, hangszalagok, nyelvcsap / inyvitorta, gégefő.
  - b) A beszélőszervek azonosítása saját testen. (Tüdő: a mellkas emelkedésével, a gégefő az ádámcsutka megtapintásával, a nyelvcsap tükörrel vagy doktor bácsi megnézi a torkodat játékkal, stb.)
  - c) A mf. 66/5. feladatának megoldása differenciált munkában (a tankönyvvel és a fóliával megegyező ábra a beszélőszervek nevének feltüntetése nélkül)
    - emlékezetből dolgozó csoport egyéni vagy páros munkában
    - a tankönyvi ábra használatával másolással dolgozó csoport.Értékelés a szemléltető fólia segítségével.
  - d) A beszélőszervek bővítése a szájüregben található beszélőszervekkel a tk. 37. oldalán az apró betű alatti részből válogató néma olvasással. A tk. 36. o. és a mf. 66. o. ábrájának kiegészítése a szájüregben található beszélőszervekkel (ajkak, fogak, nyelv, szájpadlás). Értékelés takaró fólia segítségével.
  - e) A beszélőszervek működése, a beszédhangok keletkezése a tk. 37. o. szövege további feldolgozásával differenciált munkában.
    - Önállóan dolgozó csoport: a normál betűs szöveg néma olvasása; a beszélőszervek szerepének és működésének, a levegő útjának megállapítása, kiemelése a szövegben; a szöveg és az ábra (tk. 36. o.) egyeztetése. Az ábra önálló kiegészítése lényeges információkkal (kulcsszavak kiemelése; ábrába illesztése). A levegő útjának berajzolása az ábrába színes ceruzával nyilak segítségével. Főlkészülés fogalommagyarázatra: szájhang, orrhang, gégehang.
    - Egyéni és / vagy páros feladat: kiegészítő anyag feldolgozása (tk 37. o. apró betűs rész): a hangszalagok helyzete és a hangképzés. A zárállás, résállás, nyitott állás és a zöngé fogalmának megértése. A hangszalagállásokat szemléltető rajz készítése A/4-es méretben. A beszédhangfajták és a hangszalagok állása közötti összefüggés megértése; főlkészülés a köztük lévő összefüggés szóbeli magyarázatára.
    - Tanári irányítással dolgozó csoport: a szöveg néma, majd hangos olvasása után válaszadás szóbeli (tanári) kérdésekre, lényegkiemelés aláhúzással. A tankönyvi ábra kiegészítése az önálló munka értékelésekor történik szemléltető fólia segítségével.

3. A beszédhangok csoportosítása

Légzőgyakorlat magán- és mássalhangzók hangoztatásával a képzési különbségek megtapasztaltatására, megfigyeltetésére.

(frontális)

A tapasztalatok összegzése szempontok alapján. Táblázatalkotás füzetben:

MAGÁNHANGZÓK

hangszalagműködés
szájüregműködés
hangzósság
szótagalkotás
időtartam

MÁSSALHANGZÓK

4. Az új ismeretek megszilárdítása a beszélőszervek szókértájának rendezésével történik a táblánál frontális munkában.

Alternatív megoldások keresése páros munkában fiktív hangadásváriációkkal (pld. a, z, sz, m); a levegő eltérő útjának szemléltetésével: manipulációs gyakorlat szókértákkal, vagy a megoldás-váriációk nagy méretű csomagoló papíron megjelenített szemléltetésével.

A megoldások megbeszélése, ellenőrzése (érvelés a megoldás ellen és mellett a tankönyvi szöveg és ábra alapján.)

5. Az új ismeretek elsajátításának megfigyelése szerepjátékkal egybekötött légzőgyakorlat során történik. Játékismertetés, szerepek: JÁTÉKMESTER, BESZÉLŐSZERVEK, LEVEGŐ, HANGOK, HANGSZALAGOK. Az OSZTÁLY légzőgyakorlattal mozgatja a levegő és a beszélőszervek szókértáit tartó gyerekeket a légzőgyakorlatot irányító JÁTÉKMESTER utasításainak megfelelően.

Légzőgyakorlat némán, majd hangadással (az a, h, z, sz, m hangok hangoztatásával); a két hangszalag mozgatása, helyzetük tisztázása páros feladat az adott hangadási szituáció függvényében, mely feladat megoldására a tk. 37. o. apró betűs kiegészítő anyagát feldolgozó tanulók jelölhetők.

Feladatok

1. Válaszadás a tk. 37/1. , 2. kérdéseire a hangképzésben részt vevő beszélőszervek felsorolásával; a levegőnek a hangképzés során megtett útjának ismertetésével. Differenciálás ezen út 1/3. személyű , ill. 1/1. személyű elmondásával.

2. Fölkészülés összefüggő szóbeli feleletre: egy választott magán- és mássalhangzó jellemzése képzésük összevetésével az órai szempontok alapján.

3. „Egy-hangú” szavak: egy hangból álló szavak, mondatok gyűjtése páros vagy kiscsoportos munkaformában.

4. Vizsgálódás a magyar beszédhangállomány és a tanulócsoport által tanult idegen nyelv hangállományának körében; hasonlóságok és különbségek keresése.

5. Gyűjtőmunka az időtartam jelentés-megkülönböztető szerepének bemutatására a magánhangzók körében a szópárok mondatba helyezésével.

6. Helyesejtéssel egybekötött szövegfelismerési gyakorlatok ismert versek magánhangzóinak, ill. mássalhangzóinak megadásával. A szövegfelismerés után fölkészülés helyes, pontos versmondásra / -olvasásra.

7. Fölkészülés Weöres Sándor *Paripám csodaszép pejko* című versének szótagolására és ritmusának eltapsolására a szótagok és a ritmus összefüggésének megfigyelésével.

A magánhangzók csoportosítása

Fogalmak: magas és mély, ajakkerekítéses és ajakréses magánhangzók; hangmagasság / hangmélység, hangszín; alsó, felső, középső, legalsó nyelvállás / zárt, középzárt, nyílt, igen nyílt magánhangzók; zárt és nyílt beszéd, kettőshangzó.

I.
1. Szerepjátékkal egybekötött légző gyakorlatok némán ill. hangadással (az előző órai játék ismétlés a szereposztás váltogatásával; a megoldás sikerességének elemző, érvelő értékelésével; a helyes beszédlégzés, a pontos artikuláció gyakorlásával.)

2. Gyűjtemény-bemutató: az elkészült gyűjtőmunkák bemutatása (szemléltetés fólián, csomagolópapíron, stb.) [A gyűjtemények tanári javítás utáni tanulók által korrigált, esztétikusan és jól látható méretben elkészített változata a tanterem falára / faliújságjára kerül.]

3. A hang-/ betűhiánnyal megadott versek bemutatás helyes és pontos hangképzéssel.

4. Néhány magán- és mássalhangzó képzésének meghallgatása a levegő útjának, a beszélszervek működésének bemutatásával kitalálós játék formájában [Az adott beszédhang sikeres bemutatása esetén a tanulók kitalálja, melyik beszédhangot mutatta be társuk. Sikertelen kísérlet esetén a bemutatás közös korrekciója.]

II. Új ismeret: a magánhangzók csoportosítása

A magánhangzók betűkártyáinak előkészítése; a magánhangzók közös képzési sajátosságainak felidézése; a magánhangzók számának tisztázása. Problémafelvetés: vajon mi az oka annak, hogy a magánhangzók (a közös képzési sajátosságok ellenére sem) nem egyformán hangzanak?

a) Tapasztalatszerzés próbálgatással: magánhangzók hangoztatásával, önmegfigyeléssel, padoszszédok egymás artikulációjának megfigyelésével. Feltevések megfogalmazása önállóan és / vagy páros munkában. A feltevések közös rögzítése táblán vagy csomagolópapíron, jól látható méretben.

b) Módszeres vizsgálódás tanár által irányított tapasztalatszerzéssel, hangadással végzett légző- és artikulációs gyakorlatok során.

A vizsgálódás (csoportosítás szempontjai): a nyelv vízszintes mozgás; az állkapocs nyitása (a nyelv függőleges mozgása); ajakműködés; időtartam.

1. Magánhangzók a nyelv vízszintes mozgása szerint (frontális osztálymunka)

A hangmagasság és a hangűr összefüggésének felismertetése, tudatosítása.

Hasonló hangszertestek (hegedű, brácsa, cselló, gordonka) hangjának felismerése a hangmagasság megállapításával (magnóbejátszás). A hangszer (képének) bemutatása.

Problémafelvetés: hasonló alakú hangszertestek hogyan / miért ad(hat)nak különböző magasságú hangot? Párhuzamos példák gyűjtése a hangmagasság és a hangűr összefüggésére a gyerekek tapasztalatai, ismeretei alapján. A *szájüreg* elnevezés értelmezése, a nyelv szerepének megfigyelése az üreg méretének, alakjának formálásában.

Légző- és artikulációs gyakorlat az *í / ú* hangpár hangoztatásával a nyelv vízszintes mozgásának megfigyelésével, a szájüreg nagyság és a hangmagasság összefüggésének megtapasztalásával.

A magánhangzók csoportosítása a nyelv vízszintes mozgása alapján a magánhangzók betűkártyájának rendezésével. (páros munka)

A megoldás értékelése, javítása után a magánhangzó-betűkártyák színezése (pld. piros és zöld szín használatával.) [„Memória-mankó” a magas és mély magánhangzók memorizálásához: *süvegvészítő, madárkórus, autó, teniszütő.*]

Differenciált feladatmegoldás a megértés ellenőrzésére; az új ismeretek megszilárdítására.

- a) A mf. 68/5.feladatának megoldása (a magas és mély magánhangzók táblázatba sorolása) a színezett betűkártyák használatával.
- b) Ugyanezen feladat megoldása emlékezetből.
- c) Önálló vagy páros munka a mf. 66/1. feladatának megoldása: magánhangzó-hiányos, azonos mássalhangzóból álló szópárok kiegészítése magas és mély magánhangzókkal. A szópárok értelmezése mondatba foglalással, megmutatással vagy mimetikus játékkal.
- d) Szövegvizsgálat páros munkában a magas és mély magánhangzóknak a szövegformálásban játszott szerepének megfigyeltetésére Weöres Sándor *A holdbéli csónakos* c. művének részletének elemzésével. (Tk. 38.) A két szövegoszlop összevetése hangzás, jelentés és hatás szempontjából a magánhangzók szerepének megállapításával.

2. Az ajakműködés és a nyelv függőleges mozgásának / az állkapocs nyitásának szerepe a magánhangzók képzésében; vizsgálódás differenciált csoport- és egyéni munkában.

- a) Az ajakműködés szerepe a magánhangzók képzésében: az ajakműködés megfigyelése tükörrel; az ajakrés és az ajakkerekítés fogalma; rajzos jelölése; a piktogrammok megjelenítése a magánhangzók betűkártyáin.

Az ajakkerekítéses magánhangzók szerepe a jelentésteremtésben: a *Gyöngyálom* c. vers (mf. 75/1.) olvasása; a hangoknak a jelentés felidézésében, belső kép-teremtésben játszott szerepének megfigyelése.

- b) A magánhangzók csoportosítása a nyelv függőleges mozgása / az állkapocs nyitása szerint: önfigyelés tükörrel, majd egymás artikulációjának megfigyelése után az artikulációs mozgás követése tükörjátékkal. A tapasztalatok alapján

a magánhangzók függőleges skála szerinti osztályozása. Az *alsó*, *felső*, *középső* és a *legalsó nyelvtörés* fogalmának kialakítása az *u-o-a-á* hangsor hangoztatásával (zárt, középzárt, nyílt, igen nyílt magánhangzók). [„Memória-mankó” az *Uborkafán ülök. Dinnyét eszem* mondóka magánhangzó-sorrendje.]

Az *á* hang helyes ejtésének a beszédben játszott szerepének megfigyelése.

A zárt és nyílt beszéd fogalmának kialakítása a tapasztalatok összegzésével, rendszerezésével. Zárt és nyílt beszéd megfigyelése (kép)magnóbejátszással. A zárt beszéd mint kommunikációs zavarforrás.

- c) Egyéni feladat: rövid ismeretközlő szöveg feldolgozása a zárt és nyílt *e* hang történetéről, kiejtéséről, jelöléséről, (egykori) jelentés-megkülönböztető szerepéről.
- d) Az angolul tanuló osztály idegennyelv- tanulásának segítése a *man / men* szavak *e* hangjának és a magyar *e*, *é* kiejtésének és jelentés-megkülönböztető szerepének párhuzamba állításával, a négyféle *mentek* bemutatásával. Felismerés, azonosítás magnóbejátszással. (frontális)
- e) Egyéni feladat: rövid ismeretközlő szöveg feldolgozása a kettőshangzók (diftongusok) mibenlétéről, tájnyelvi vonatkozásairól. Tk. 39. o.
- f) Angol diftongusok gyűjtése páros munkában.
Angol diftongusok és diftongusos magyar tájnyelvi beszéd meghallgatása (kép) magnófelvétellel.

3. A magánhangzók időtartama. Helyes hangoztatás és hangjelölés.

Problémaelemzés hiányos szöveg kiegészítésével. (Károlyi Amy: *Három magánhangzó* c. verse a magánhangzók nevének törlésével kerül a gyerekek elé.)

Feltevések megfogalmazása indoklással a hiányzó magánhangzók (*i*, *ú*, *ü*) pótlására. Érvek, ellenérvek a szövegjelentés és –hangzás alapján. (páros munka)

Az eredeti szöveg és a tanulói próbálkozások összevetése. A helyes hangoztatás jelentőségének megbeszélése.

(frontális)

Feladatok

1. Táblázatalkotás valamennyi szempont (1+2+3) érvényesítésével: a magánhangzók elhelyezése V ábrában. A tankönyvi táblázat módosítása a tapasztalatok alapján. Problémamegoldás a V-táblázat alapján: valóságos pár-e valamennyi hosszú-rövid pár a magánhangzók között? (Az *a-á*; *e-é* mesterséges pár voltának fölfedeztetése az eltérő képzési mozzanatok megfigyeltetésével.) (differenciált páros)

2. Hiányos szöveg (mf. 67/2.) kiegészítése magánhangzók a szövegösszefüggés és szöveghangzás alapján a magánhangzók jellemzőinek meghatározásával. Fölkészülés a nyelvtörő mondóka szövegének egyre fokozódó tempójú bemutatására.

3. Sötét és világos szövegek – szövegvizsgálat a magas és mély magánhangzók szempontjából. Sötét és világos szövegek gyűjtése és / vagy alkotása.

4. *Beszélj nyíltan!* c. rövid beszédmű megalkotása előadására való fölkészüléssel.
5. Emlékezz és gyűjts! Alkoss hozzá feladatot! – feladatalkotással egybekötött gyűjtőmunka az alsó tagozatos helyesírási ismeretekből a magánhangzók körében.
6. *Mely nyelv merne versenyezni véled...* – a verssor értékelése hangzás, hatás szempontjából.
Az eszperente nyelv megismerése a mf. 67/3. feladata alapján. Szövegalkotási próbálkozás eszperente nyelven.
7. Versenyfeladat: minél hosszabb szószorozatok alkotása magánhangzócserekkel.
8. Hangulatos magánhangzók... — a mf. 76/3. feladatából a magánhangzók hangulátára kérdező sorozat megválaszolása önálló munkában, majd hangstatisztika frontális összeállítása.
9. Időtartam-gyakorlatok, hangjelölő, szótagoló és ritmikai feladatok megoldása Weöres Sándor *Paripám csodaszép pejko* c. versével.
10. Szópárok gyűjtése az időtartam jelentés-megkülönböztető szerepének bemutatására; fölkészülés a jelentéseltérés érzékeltetésére helyesejtéssel, szómagyarázattal.

A hangrend és az illeszkedés törvénye

- I.
  1. Helyesejtési és hangjelölési gyakorlatok a magánhangzók köréből.
Légző- és artikulációs gyakorlatok. Nyelvtörő-verseny a mf. 67/2. szövegével.
  2. Tanulók alkotta feladatok megoldása az alsó tagozatos helyesírási ismeretek felidézésére, a magánhangzók helyes hangjelölésének gyakorlására.
  3. Manipulációs tevékenységgel egybekötött feladatmegoldás a magánhangzók színes, piktogrammal ellátott betűkártyáival.
  4. Néhány *Beszélj nyíltan* c. beszédmű meghallgatása; értékelés a szövegalkotás és a sikeres helyesejtés megvalósítása szempontjából.
  5. Sötét és világos szövegek vizsgálata a tanulói gyűjtések és alkotások alapján, mely szövegek indukcióként szolgálnak a hangrend fogalmának kialakításához, a hangrend törvényének megfogalmazásához.

II.

1. A hangrend fogalma (Az indukciós anyagok elemzése differenciált munkában történik.)
  - a) Önálló tevékenységet végző csoport: a tanulók gyűjtötte / alkotta szövegek hangtani elemzése a magas és mély magánhangzók szempontjából. Aláhúzásuk a magánhangzó-kártyáknak megfelelő színnel.
A szavak csoportosítása a bennük található magas és mély magánhangzók szerint.

b) Tanári segítséggel dolgozó csoport: három oszlopba rendezett szóanyag bemutatása írásvetítőn / táblán. Az oszlopok elemző vizsgálata az a) csoporthoz hasonló módon történik.

A hangrend fogalmának kialakítása a szóanyag vizsgálatából leszűrt tapasztalatok összegzésével. Szókártyák készítése *magas, mély, vegyes* felirattal. Az osztályban előforduló nevek csoportosítása hangrendjük szerint.

Hangrend – menü az étlapon (differenciált munka).

- A mf. 70/8. feladatának megoldása: étlap összeállítása a három fiú számára nevük hangrendjének megfelelően.
- Névadó a mf. 76/2. feladatában ismertetett névválasztási szabályok figyelembevételével a névválasztás szabályainak figyelembevételével. A választott nevek hangrendjének megállapítása a választás hangtani indoklásával.

2. A hangrend törvénye

A b) csoportban tevékenykedő tanulók számára összeállított vegyes hangrendű tanári szóanyag vizsgálata a bennük található magánhangzók szempontjából. (Csak finn-ugor eredetű egyszerű szavak szerepelhetnek benne.) A magas és mély magánhangzók aláhúzása a magánhangzó-kártyáknak megfelelő színnel. A vegyes hangrendű szavakban előforduló magánhangzók összevetése a lehetségesen előforduló magánhangzókkal a betűkártyák segítségével. A hiányok feltérképezése. Kísérlet a hangrend törvényének megfogalmazására („munkahipotézis”).

Problémafelvetés a tanulói indukciós anyagból erre alkalmas példák megléte esetén; ennek hiányában tanári indukcióval: a „munkahipotézis” ütköztetése pld. a *könyvtár, tűzoltó, sofőr kosztüm* szavakkal. Az ellentmondások felfedeztetése, tanulói kísérletek feloldásukra (páros munkában). A hangrend törvényének megfogalmazása.

Az összetett szavak hangrendjének megállapítása páros munkában végzett szógyűjtést követően a gyűjtött szóanyag hangrendjének megfigyelésével.

A mf. 69/7. feladatának megoldása páros munkában: hiányos szöveg (névrecsúfolók) kiegészítése a hívórim megalkotásával, a nevek hangrendi elemzése a névválasztás / névadás indoklásával; a vers szavainak csoportosítása hangrend szempontjából.

A mf. 68/6. komplex feladatának megoldása: magánhangzó-pótlás az időtartam helyes jelölésének gyakorlására a szavak hangrendi elemzésével, önkorrekcións tevékenységgel (helyesírási szótár vagy szabályzat használatával).

3. Az illeszkedés

Az illeszkedés jelenségének megfigyeltetése problémafelvetéssel: egy, az illeszkedés törvénye ellen rendszeresen vétő magyarul tanuló diák beszédének elemzésével. A nyelvileg helytelen alakok kiemelése, a nyelvileg helyes alakok megalkotása a nyelvi kompetencia működtetésével. A helyes és helytelen alakok indoklása a hangtani ismeretek alapján.

Szóalkotás megadott szóelemekből: két alakú toldalékok és szavak párosítása (manipulációs tevékenység szókártyákkal páros munkában).

A létrejött szóanyag rögzítése füzetben és táblán; hangtani elemzése a magas és mély magánhangzók színes aláhúzásával. A szótő és a toldalék kapcsolódásában rejlő hangtani szabályszerűség felismertetése.

Az illeszkedés törvényének megfogalmazása.

Differenciált munka

- a) Szöveg-(vagy mondat)alkotással egybekötött felismerési és megszilárdítási gyakorlatok tanári segítséggel.
- b) Problémaelemzés páros munkában: megszorítások keresése a vegyes hangrendű szavak illeszkedésének általában érvényes szabályára vegyes hangrendű szóanyag vizsgálatával, amely szóanyag finnugor és idegen eredetű szavakat egyaránt tartalmaz, melyekben a magas és mély magánhangzók sorrendvariációit tapasztalhatják a tanulók; közöttük az *e* mint a szótő utolsó magánhangzója (pld.: leány, bíró, hinta, sofőr, kosztüm, kávé, kocsi, papír, fotel, Ágnes, mágnes, október, farmer).
- c) Az összetett szavak illeszkedési szabályának megfigyelése és megfogalmazása toldalékos összetett szavak gyűjtésével, a gyűjtött anyag hangtani elemzésével.

4. Az ajakműködés szerinti illeszkedés fogalmának kialakítása

Problémafelvetés: illeszkedik-e valamennyi toldalék? (differenciált csoportmunka)

- a) A mf. 70/9. a) feladatának megoldásával: toldalékos szavak alkotása megadott szóelemekből az illeszkedés létrejöttének vagy elmaradásának megfigyelésével, indoklásával. Kíséret a toldalékok alaki csoportosítására, lehetséges rendező elv(ek) keresésével.
- b) Toldalékos szavak gyűjtése páros munkában az illeszkedés meglétének vagy elmaradásának megállapításával, indokoltatásával. Javaslat a toldalékok csoportosítására.

Az egy-, a két- és a háromalakú toldalék fogalma a+b tevékenység elemző értékelésével.

Problémafelvetés: miért vannak három alakú toldalékaink? Három alakú toldalékok elemző vizsgálata. Feltevések megfogalmazása a két magas hangú toldalék meglétének indoklására a magánhangzók jellemzőinek felidézésével; az ajakartikuláció szükség szerinti felidézésével.

A mf. 70/b feladatának önálló megoldása: nyelvtani szabály megfogalmazása szövegkiegészítéssel (a toldalékok alaki csoportosítása, az illeszkedés törvénye).

Feladatok

1. Az illeszkedés megfigyelése a *zsír*, *híd* típusú szavak toldalékolásakor ezen szavak „régii” voltának (finnugor eredetének) közlésével. Problémamegoldási kísérlet a történetileg létrejövő hangváltozások lehetőségességének közlésével. A veláris *i* és kiavulásának felfedeztetése problémamegoldó tevékenység során.

2. Nyelvhelyesség az illeszkedésben. A *várnák* vagy *várnék*? – probléma elemző vizsgálata. Problémamegoldás a téves analógia, a helytelen alakot eredményező nyelvi logika működésének felfedeztetésével.

3. Monotónia vagy harmónia? Szövegvizsgálat a *magánhangzó-harmónia* kifejezés értelmezésével; hatásának megfigyeltetésével. Különböző vélemények megismerése értékelését illetően. Egyéni állásfoglalás kialakítása érvek és ellenérvek ütköztetésével.

4. Helyesejtési, nyelvhelyességi, helyesírási vétségek gyűjtése a magánhangzók köréből (TV, rádió, újság).

5. Weöres Sándor versek önálló vizsgálata a magánhangzók szerepe, hatása szempontjából.

6. Kommunikatív magánhangzók. Főlkészülés olyan megadott vagy önállóan alkotott helyzetgyakorlatok előadására, melyekben a magánhangzók kommunikációs funkciója érvényesül.

A téma zárása (1 óra)

1. Az ismeretek összefoglalása a tanulói feladatmegoldások, gyűjtések elemző értékelésével.

2. A témafeldolgozás során elsajátított ismeretek és képességek szintjének feltérképezése Weöres Sándor-versekhez kapcsolódó feladatok önálló megoldásával. Az egyéni fejlesztés további teendőinek tervezése a teljesítmények elemzésével.

3. A hangok hatásáról, jelentéséről szerzett benyomások, tapasztalatok összevetése a *Mit mondanak a hangok* (tk. 45-46. o.) című olvasmány információival. Az információk osztályozása jelölésekkel: egyetértek, másképp gondolom / más a tapasztalatom; utánanézek/ megfontolom. Példák, (ellenpéldák) gyűjtése a tankönyvi olvasmány állításaihoz.

4. Feleletterv készítése a magánhangzókról tanultak számonkéréséhez; anyagának, idejének és formájának megbeszélésével.

5. A következő téma (A mássalhangzók képzése) kijelölése a mássalhangzókról az alsó tagozaton tanultak felidézésére való ösztönzéssel.

Értékelés

Folyamatosan történik tanári korrekció, tanulói (ön)korrekció formájában.

1. Az órákon valamennyi tevékenység elemző értékelésével, a helyes megoldások szemléletes megjelenítésével; az (ön)korrekciós képesség folyamatos fejlesztésével.

2. A füzetek, munkafüzetek és valamennyi írásos tanulói munka folyamatos szöveges értékelésével; a hibák javításával, a helyes alakok, megoldások feltüntetésével; a javítás javításának szokássá alakításával.

3. A tanulói gyűjtések (javított, hibátlan) változatának megjelenítése jól látható méretben a terem falán.

Megjegyzések

1. A tématerv két, összeépített témát tartalmaz. Szétbontásuk esetén a második téma a beszédhangok csoportosításával kezdődhet; ez esetben a *Beszédhangok születéséről* szóló rész a téma előkészítéseként funkcionálhat.
2. A hallgatói tématervekben a feladatok ilyen mennyiségű tervezése nem követelmény.